

“QISASI RABG‘UZIY” ASARI NUSXALARI VA MUQADDIMA QISMI MATNIY-QIYOSIY TADQIQI

Axmedova Muattar Abduqayum qizi,

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent Davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada Nosiruddin Rabg‘uziy qalamiga mansub “Qisasi Rabg‘uziy” asari nusxalari va asar muqaddima qismining matniy-qiyosiy tadqiqi haqidagi ma’lumotlar o‘rin olgan. Shuningdek, maqolada asarning yozilish sabablari, uning tarkibiy qismlari va davr kechinmalari yoritilgan. Kalit so‘zlar: Ajiografiya, iqtibos, qo‘lyozma, nusxa, odobi tasnif.

TEXTUAL AND COMPARATIVE STUDY OF COPIES AND THE PREFACE OF THE WORK «QISASI RABGHUZI»

Akhmedova Muattar Abduqayum qizi,

basic doctoral student of Tashkent State University of Uzbek Language and Literature after the named Alisher Navoi

Annotation. This article contains information about the copies of the work “Qisasi Rabguzi” written by Nasiruddin Rabguzi and the textual-comparative study of the preface of the work. The article also describes the reasons for writing the work, its components and the experiences of the period.

Key words: Hagiography, quotation, manuscript, copy, etiquette classification.

ТЕКСТУАЛЬНО-СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИЗУЧЕНИЕ КОПИЙ И ПРЕДИСЛОВИЯ ПРОИЗВЕДЕНИЯ «КИСАСИ РАБГУЗИ»

Ахмедова Муаттар Абдукаюм кызы,

базовый докторант Ташкентский государственного университета узбекского языка и литературы имени Алишер Навои

Аннотация. В данной статье содержится информация о экземплярах произведения «Кисаси Рабгузи», написанных Насируddином Рабгузи, и текстуально-сопоставительное исследование предисловия произведения. В статье также описаны причины написания произведения, его составляющие и опыт периода.

Ключевые слова: Агиография, цитата, рукопись, копия, этикетная классификация.

Kirish. Payg‘ambarlar tarixiga oid agiografik asarlar o‘zbek adabiyotida alohida hodisa hisoblanadi. Nosiruddin Rabg‘uziy qalamiga mansub “Qisasi Rabg‘uziy” asari shu turdagi ilk va nodir namuna demakdir. Asar muqaddimasida aytilishicha, obida Xorazmda Rabo‘g‘uz degan joyning qozisi Burhonuddin o‘g‘li Nosiruddin tomonidan islom dinini qabul qilgan, e‘tiborli mo‘g‘ul beklaridan hisoblanmish Nosiruddin To‘qbo‘g‘aning iltimosiga ko‘ra, hijriy 709-(mil. 1309-1310) yilda yozilgan.

Asar tuzilishi, badiiy nafosati, g‘oyaviy yo‘nalishi, mantiqiy izchilligi, iqtiboslardan mohirona foydalanilgani hamda bir o‘rinda turli adabiy janrlarning qorishib kelishi jihatidan o‘ziga xos manbadir. Bu esa garchi muallif haqida ma’lumotlar kam bo‘lsada, uning o‘z davrining taniqli tarixchisi, yetuk shoiri va iste’dodli tarjimoni ekaniga dalolat qiladi. Zero, asardagi muallif qalamiga mansub qator turkiy she‘rlarni, arabchadan mohirona o‘girilgan nazmiy tarjimalarni e‘tirof etmaslikning iloji yo‘q.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Rabg‘uziy asarni yozishda Qur‘ondan, Abu Is‘hoq Nishopuriyning forscha “Qisas ul-anbiyo” sidan, Vahb ibn Munabbihning arab tilidagi “Ka‘b ul-axbor” (mil. 728) asaridan foydalangan. Bu asarlarning barchasi payg‘ambarlar tarixiga oid agiografik asarlardan hisoblanadi. “Qisasi Rabg‘uziy” til jihatidan “Tafsir”, “Xusrav va Shirin”, “Nahj ul-farodis”, “Siroj ul-qulub” singari obidalariga yaqin bo‘lib, O‘rta Osiyoda yashovchi turkiy xalqlar orasida “Qisas ul-anbiyo” nomi bilan mashhur[2].

Asar “odobi tasnif” ga ko‘ra, “Bismillahir Rohmanir Rohiyim” so‘zidan keyintahmid - Allohga hamdu sano bilan boshlanadi. Muallif Allohga hamd aytishda uning buyuk ne‘matlarini zikr qilar ekan, ularning har birini Qur‘on oyatlari bilan dalillab keltiradi. Hamd qismining o‘zida madh lafzlariga munosib

bo'lgan uch oyatni ma'naviy izchillikda keltiradi. Birgina na'at qismida esa Muhammad sollallohu alayhi va sallamning siyrati va fazlini zikri barobaridama'naviy izchillikda yigirma besh oyatdan mohirona foydalangan. Shundan so'ng u zotga bag'ishlab o'n to'rt satrdan iborat she'r bitgan bo'lib, ketidan siyratlariga oid ma'lumotlarni ham taqdim etgan. So'ngra muallif qisqacha tarzda o'zini tanishtirib o'tgach, ushbu asarini yozishga sabab bo'lgan mo'g'ul beki Nosiruddin To'qbug'aga bag'ishlangan o'ttiz uch bayt keltirgan. Unda qasidaning talablari va qonun qoidalariga ko'ra, To'qbug'abekning shaxsiy fazilatlarini madh etiladi: u islomga e'tiqod qo'ygan, muttasil Qur'on o'qiydi, himmati osmondan ham yuksak, islomga chin dildan e'tiqod qo'ygan, xulq-atvori yaxshi, ko'proq do'st orttirishga harakat qiladi, ko'rinishi arslon sifatliq, yoshi kichik bo'lsa ham ulug'sifat, zoti toza va hokozo.

Asar badiiy asarlar turkumiga mansub bo'lib, 72 qissadan tashkil topgan. Har bir qissa tarkibida Qur'onidan oyatlar, hikoyat, g'azal, latifa, rivoyat, to'rtlik, savol va javob, hikmat, hadis kabi janrlar va shakllar bor. Ayniqsa, Yassaviy hikmatlariga mazmun va shakl tomondan hamohang hikmatlarning uchragani diqqatga sazovor. Bu hikmatlar har bir qissada har bir payg'ambarga bag'ishlab yozilgan. "Qisasi Rabg'uziy" asari turkiy tilda so'zlashuvchi kitobxonlarga payg'ambarlar haqida to'laqonli, dalillarga asoslangan, ishonchli ma'lumotlarni yetkazadi, shu bilan birga, Shayx Shibliy (23-b.), Umar ibn Xattob raziyallohu (34-b.), Imom Shayx Jo'yboriy (34-b.), Shayx Basriy (107-b.) kabi qator ulug' mutasavviflar hayoti va ta'limotiga oid lavhalar bilan tanishtiradi.

Rabg'uziy qissalarni hikoya qilgan ekan, nozik didli, chuqur bilimli adabiyotshunos sifatida qissalarning mavjud variantlarini o'rganadi, qaysi rivoyat haqiqat, qaysi biri uydirma ekanini tahlil qiladi. U qiyosiy usuldan foydalangan holda, o'z qarashlarini ilgari suradi. U manbashunos va tanqidchi sifatida qarashlarini tasdiqlash yoki noto'g'ri dalillarni rad qilish uchun rivoyat hamda xabar janrlaridan foydalanadi. Bu jihatdan Rabg'uziyning rivoyat janridan foydalanish usuli Beruniyning o'xshaydi. Rabg'uziy deyarli har bir qissa tarkibida "savol" va "javob" keltiradi. Bu "savol" va "javob"lar voqealarga aniqlik kiritish, ularga kitobxonni ishontirish maqsadida keltiriladi[2]. Yozuvchining manbani yaratishdagi ana shunday o'ziga xos mahoratiasarning nafaqat O'rta Osiyo balki butun xalqlar orasida mashhur bo'lishiga sabab bo'lgan, xususan, ko'plab g'arb va sharq olimlari asar ustida ilmiy tadqiqotlar olib borganlar va bu jarayon bugungi kunda ham jadal tarzda davom etib kelmoqda.

Xususan, o'tgan asrning 70-90-yillarida "Qisasi Rabg'uziy haqida keltirilgan axborot tipidagi ma'lumotlar, ayrim sharhlar bu asar haqida muayyan tasavvur uyg'otadi. Jumladan, 1977 yili chop etilgan "O'zbek adabiyoti tarixi" besh jildligining I jildida "Qisasi Rabg'uziy" haqida keltirilgan ma'lumotda muxtasar tahlillar ko'zga tashlanadi[3].

Fitrat "O'zbek adabiyoti namunalari"ga tartib berarkan, kitobning uchinchi bobiga mazkur asarning "Qissasi Yusuf Siddiq alayhissalom", "Nuh to'foni afsonasi"dan parchalar va Luqmoni hakim to'g'risidagi uchta hikoyatni kiritadi[6]. Professor A. Hayitmetov ham "O'tmish o'zbek nasri haqida" maqolasida "Nasriy asarlarning birinchi yirik namunasi xorazmlik Nosiruddin Rabg'uziyning "Qisasi Rabg'uziy" asari bo'lib, u asosan diniy mavzularga bag'ishlangan va payg'ambarlarning afsonaviy hayoti haqida hikoya qiladi", degan ma'lumot bilan cheklanadi[7]. H. Safarovning "Hazrati Yusuf go'zallik timsoli" kitobi ham "Qisasi Rabg'uziy"dagi Yusuf qissasining tahlili asosida yuzaga kelgan[8]. L. Budagovning ikki jildli lug'atida "Qisasi Rabg'uziy"dan misollar berilgan[9]. Lug'atning I jildi 9-sahifasida misol olingan manbalarning qisqartma nomlari qatorida "Qisasi al-Rabg'uziy – qisas" nomi va undan keyin asarning yozilgan yili va 1859-yili Qozonda bosilgan haqidagi rus tilidagi ma'lumot keltirilgan. V.V. Radlov tomonidan tuzilgan lug'atda ham Rabg'uziy asariga havolalar berilgan[10].

Rusiya kitobxonlari va ilm ahlini "Qisasi Rabg'uziy" bilan tanishtirishni maqsad qilgan P.M. Melioranskiy Solih Yalavoch qissasini chop ettirgan[11]. N.P. Ostroumov "Qisasi Rabg'uziy" yuzasidan amalga oshirgan ayrim kuzatishlarda asarning umumiy mazmuni tahlil qilingan[12]. S.E. Malov 1951-yilda "Qisasi Rabg'uziy"dan bir parchani chop ettirib, asarning til xususiyatlariga oid ayrim kuzatuvlarini ilova qilgan[13]. Polyak sharqshunosi A. Zayonchkovskiy K. Gryonbekning "Payg'ambarlar hikoyatlari" asariga taqriz yozarkan, yo'l-yo'lakay "Qisasi Rabg'uziy" haqida ham to'xtalib o'tadi[14].

Hozirgi kunda asarning bir necha qo'lyozma nusxalari O'zR FA Sharqshunoslik instituti xazinasida asosiy fondida № R3042, №10252, №7397, №1834, №6227, №11537, №6346, №6685, №6122, №11202, №12701, №7022, №1624, №5687 inventar raqamlari bilan ro'yxatga olingan.

Qissaning turli davlatlarda ko'plab nusxalari saqlanib, Turkiya davlat kutubxonasida yuzdan ortiq, Ostona davlat kutubxonasida qirqdan ortiq qo'lyozma va toshbosma nusxalari mavjudligi aniqlangan.

Asarning eng qadimiy qo‘lyozma nusxasi XV asrda ko‘chirilgan bo‘lib, u Britaniya muzeyida saqlanib kelmoqda. Ushbu nusxaning faksimilesi mashhur matnshunos K. Gronbek tomonidan 1948 yili Kopengagenda nashr qilingan. Ushbu qo‘lyozmani faksimilesini o‘rganish jarayonida quyidagilar ma‘lum bo‘ldi. Qo‘lyozma 500 betdan iborat. Bu 250 varoqni tashkil etadi. Sahifalar 1v. 1r. ko‘rinishida belgilangan. Dastlab kitob muqovasi keltirilishidan avval texnik xato sababli oltinchi va yettinchi sahifalar joylangan. Shuningdek bu sahifalar o‘z o‘rnida takroran yana joylangan. Kitobning muqovasi ham nashr qilingan bo‘lib uning juda eski va bir qismi ezilib ketgan holda ekanini ko‘rish mumkin. Arab yozuvidagi harflar bilan kitob muqovasiga “ءايبن آل اى زو غبر ل ا باتك اذه” deb yozilgani g‘ira-shira tarzda ko‘zga tashlanadi. Shu o‘rinda aslida “ص ص ق” lafzi ham bo‘lishi kerak. Ammo bu muqovaning qoramtir sur‘atida ko‘zga ko‘rinmaydi. Asar nasta‘liq xatida bitilgan. Muqaddima Basmala, hamdu sano va na‘at bilan boshlangan bo‘lib, o‘rganishlar jarayonida ushbu nusxaning muqaddima lafzlari keyingi asrlarda ko‘chirilgan nusxalardan bir muncha farqli ekani ma‘lum bo‘ldi. Ushbu nusxadagi ichki unvonlar va iqtiboslar alohida rang bilan ajratilmagan. Har bir bet (muqaddimani hisobga olmaganda) 21 qatordan iborat. Muqaddimaning sakkizinchi qatoridan sahifaning so‘nggi satri bo‘lmish o‘n to‘rtinchi qatorigacha o‘ng tomondan tahminan to‘rt enli miqdorda butunlay o‘chib ketgan. Hamda sakkizinchi va to‘qqizinchi qatorning qolgan qismida bo‘yalgan o‘rni bor bo‘lib, ushbu bo‘yalgan lafzlarni o‘qishning imkoni yo‘q. O‘n uchinchi va o‘n to‘rtinchi qatorlar chap tomondan ham butunlay o‘chib ketgan bo‘lib, bu holat ushbu qatorlarni o‘qish imkonini bermaydi. 2r. sahifaning o‘n olti, o‘n yetti, o‘n to‘qqiz va yigirmanchi qatorlarida ham bo‘yalgan o‘rinlar bor. Ammo bo‘yalgan qismdan avvalgi va keyingi lafzlarga qarab mantiqiy izchillikda ma‘noni tiklash imkoni bor. Keyingi sahifalarda ham ayrim bo‘yalgan o‘rinlarga hoshiya qismlaridagi izoh uchun yozilgan lafzlarga duch kelish mumkin. Ushbu faksimile nusxaning 27v, 28r sahifasidan boshlab 218v, 219r sahifalarigacha bo‘lgan qismlarda texnik nosozlik sabab aksar betlarning yarmi takroran sur‘atga tushirilgani va bu ayrim o‘rinlarda matnni o‘qishga xalaqit qilishini ko‘rish mumkin. Xususan, mana shunday texnik nosozlik sababli 218v. va 219r. raqamli sahifalarni yuqori qismini o‘qishning imkoni yo‘q.

Yurtimizda saqlanayotgan nusxalar orasida esa eng qadimiysi №1834 inventar raqamli asar nusxasi hisoblanadi. Ushbu nusxa ham nasta‘liq xatida ko‘chirilgan. Asarning dastlabki sahifalari yo‘qolgani bois, 1-betdan 5-a betgacha siyoh rangda chiroyli husnixatda keyingi nashrlar orqali qaytadan ko‘chirilgan. Asarning ushbu qayta ko‘chirilgan sahifalari N.I. Ilminskiy tomonidan 1859 yili Qozon shahrida e‘lon qilingan nusxa bilan bir xil ekani ma‘lum bo‘ldi. Asarni ko‘chirgan kotib ma‘lum emas. Har bir bet 22 satrdan iborat. Asarda mundarija berilmagan. 1-betdan 5-b betgacha siyoh rangda ko‘chirilgan sahifalarda ichki unvonlar yashil rangda berilgan. Keyingi sahifalarda esa ichki unvonlar - oyat-hadislar, duolar va she‘riy misralar qizil rang bilan ajratilgan. Kitobning aksar joylariga nam tegib, ayrim sahifalari bo‘yalgan. Ba‘zi jumlar tagiga qalam bilan chizilgan. 115-b, 123-a, 209-a betlar o‘rtasi yirtilgan. Ba‘zi yirtilgan varaqlarning chetlari qayta ta‘mirlangan. Ayrim qayta ta‘mirlangan sahifalarni aksar qismlariga boshqa qog‘ozlar yelimplab yopishtirilgani bois ushbu sahifalarning ba‘zi satrlarini o‘qish imkonsiz. 445-b betning tepa chet qismi yirtilgan, yozuvi xira tortgan, bo‘yalgan, o‘chirilgan. Kitobda nazm, bayt, she‘r nomi ostida 410 misra lirik she‘r berilgan bo‘lib, ular arab, fors-tojik, turkiy tillardadir. Asar besh xil yozuvda bitilgan: 1-betdan – 5-a betgacha birinchi xil yozuv, 5-b betdan – 191-betgacha ikkinchi xil yozuv, 192-a betdan – 203-b betgacha uchinchi xil yozuvda bitilgan. 446-b – 447-b – betgacha varaqlari zarar ko‘rgani bois boshqa chiroyli xusnixatda to‘ldirilgan. 448-betdan 450-betgacha bo‘lgan qismda basmala bilan boshlangan aqidaviy masalalarga oid hukmlar yozilgan bo‘lib, ushbu hukmlar hamd, salovat bilan boshlanib, iymoni mufassal, qirq farz bayoni, qunut duosi va boshqa duolardan iborat ekani shuningdek, bu hukmlar fors-tojik tilida yozilgani aniqlandi. Bu esa ushbu sahifalar kitob tarkibiga oid emasligini bildiradi.

Asarning XV asrda ko‘chirilgan nusxasi bilan yurtimizdagi №1834 inventar raqamli asar nusxasining muqaddima qismini matniy-qiyosiy tadqiq qilish jarayonida ko‘plab farqli jihatlariga duch kelindi. XV asrga oid nusxasida Allohga hamdu sano aytish asnosida “Sonsiz hamdu sanolar, saqishsiz ko‘b shukrlar ul tangrig‘akim jalla jalaluhu kiym qudrati birla bizni odam yaratdi va yilqi qora yaratmadi”, deyiladi. Keyingi asrdagi nusxada esa “Sonsiz hamdu sanolar saqish ezgular azza va jallag‘akim qudrati birla bizlarni odam yaratdi pari yaratmadi taqi qora yaratmadi”, deyiladi. Ikki nusxaorasidan o‘tgan bir asr davomida lafzlarning bir muncha o‘zgarishlarga yuz tutganini ko‘rishimiz mumkin. Yuqorida aytib o‘tilganidek muallif hamd qismining o‘zida ne‘matlar shukronasi barobarida uch suraning: Isro surasi

70-oyati, Baqara surasi 228-oyati va An'om surasining 153-oyatini ma'naviy izchillikda keltirgan. Shu jumladan, avvalgi nusxada An'om surasi 153-oyatining kichik bir qismi zikr qilingan:

مُوْعَبَّتَاتُ أَمِيْقَتْسُمْ يَطَارِصُ أَدَهْ نَأُو

“Albatta, bu Mening to‘g‘ri yo‘limdir. Bas, unga ergashing...”

Keyingi nusxada esa ushbu oyatning keyingi qismlari ham yozilgan:

لُبْسُ لَأُوْعَبَّتَاتُ أَلُوْمُوْعَبَّتَاتُ أَمِيْقَتْسُمْ يَطَارِصُ أَدَهْ نَأُو

“Albatta, bu Mening to‘g‘ri yo‘limdir. Bas, unga ergashing. Va boshqa yo‘llarga ergashmang...”

Ammo ushbu nusxada oyatdagi اطَارِصُ لَفْزِي يَطَارِصُ ko‘rinishida imloviy xato bilan yozilgan. Bundan asarni keyingi asrda ko‘chirgan kotib oyatlarni bir muncha batafsilroq yozishga intilganini tushunish mumkin. Na‘at qismida muallif oyatlardan shu qadar mohirona foydalangan, bir vaqtning o‘zida Qur‘on va siyrat ilmidan hamda she‘riyatdan naqadar ulug‘ nasibador ekanini namoyon etgan. Na‘at qismida Rosululloh sollallohu alayhi va sallamni na‘atlari eski nusxaga ko‘ra 23 oyat bilan (ayrim o‘chib ketgan qismlarni hisobga olmaganda), keyingi asrda ko‘chirilgan nusxada esa 24 oyat bilan ifodalangan. Ushbu na‘atlarda keltirilgan oyatlar Qur‘oni Karimning turli suralaridagi turfa oyatlar bo‘lib qori bo‘lmagan va ulumul-Qur‘on va tafsir ilmini yaxshi bilmagan kishi bu oyatlarni iqtibos tarzida keltira olishi muhol. Jumladan muallif birgina na‘at qismida Tavba surasi 128-oyat, Oli Imron surasi 110-oyat, Tag‘obun surasi 3-oyat, Isro surasi 1-oyat, Moida surasi 67-oyat, Qalam surasi 4-oyat, Luqmon surasi 18-oyat, Baqara surasi 186-oyat, Duho surasi 10-oyat, Najm surasi 17-oyat, Najm surasi 9-oyat, Duho surasi 5-oyat, Tavba surasi 112-oyat, Isro surasi 79-oyat, Najm surasi 10-oyat, Muzzammil surasi 2-oyat, Tavba surasi 5-oyat, Quroysh surasi 1-oyat, Niso surasi 41-oyat, Isro surasi 79-oyat, Haj surasi 341-oyat, Baqara surasi 185-oyat, Qomar surasi 1-oyat, Ahzob surasi 45-oyatini mavzuga muvofiq o‘rinlarda mohirona qo‘llagan. Shuningdek ushbu qismda bitta duo va ikkita hadis ham zikr qilingan. Muhammad sollallohu alayhi va sallamga bag‘ishlab yozilgan she‘riy misralarning ham ayrim lafzlari ikki nusxada ikki xil keltirilganini ko‘rish mumkin. Masalan, ushbu nazmning beshinchi misrasida birinchi nusxada Qavmi orin ko‘tarmay ko‘kka chiqqon Iso ul deyilgan bo‘lsa, keyingi nusxada Qavmi orin ko‘turmadin ko‘kka og‘g‘an Iso ul ko‘rinishida juz‘iy farqlar bilan yozilgan. Va yana ushbu she‘rning o‘n uchinchi misrasi qadimiy nusxada Inar erkan Mustafoni elindab eltgan Jibril ko‘rinishida keyingi asrda ko‘chirilgan nusxada esa Inar ekan Mustafoni eltuchisin bitkuchi shaklida yozilgan.

Ikki nusxani solishtirish jarayonida keyingi satrlarda ham bir qancha juz‘iy farqlarga duch kelindi. Agar bu qiyoslash jarayoni asarni boshqa qo‘lyozmalari va tabdil qilingan nusxalari asosida olib borilsa mavzu yanada keng qamrovli va qiziqarli bo‘lishi shubhasiz. Bu o‘rinda E.E. Bertelsning fikri alohida ahamiyat kasb etadi: “O‘qilgan qo‘lyozmalar soni qancha ko‘p bo‘lsa, tuman shunchalik tarqalib, masala oydinlashib boradi. Tadqiqotchining qo‘lidan yuzlab, minglab qo‘lyozmalar o‘tsa, ilgari amalga oshirib bo‘lmaydigandek tuyulgan masala oddiylashadi va oydinlashadi”[15].

Yuqorida ta‘kidlab o‘tilganidek, ushbu asar kitobxonlar tomonidan e‘zozlab o‘qiluvchi badiiy va ilmiy asar ekani jihatidan har bir davrda, har asrda o‘z atrofiga olimlar va tadqiqotchilar jamoasini jamlay olgan. Xususan, 2001-yil H.Safarova “Rabg‘uziyning “Qissai Yusuf Siddiq alayhis-salom” asari manbalari va g‘oyaviy-badiiy tahlili” mavzusida, 2017-yil B.Abdushukurov “Qisasi Rabg‘uziy leksikasi” mavzusida, 2019-yil Z.Shukurova “Qisasi Rabg‘uziyda folklor an‘analari” mavzusida, 2019-yil M.Qurbaniyozov “XIV asr o‘zbek adabiyotida hikoyat janri taraqqiyoti (“Qisasi Rabg‘uziy” misolida)” mavzusida doktorlik dissertatsiyasi yoqlaganlar.

Yana shu o‘rinda olamshumul tarixiy voqelikni e‘tirof etmasdan iloji yo‘q.

Davlatimiz rahbari 2019-yil 15-oktyabr kuni Ozarbayjonning Boku shahrida o‘tkazilgan Turkiy davlatlar hamkorlik kengashining navbatdagi sammitida tashkilotga a‘zo davlatlar adabiyotining eng sara namunalardan tashkil topgan “Turkiy adabiyot durdonalari” nomli yuz jildlik to‘plamni har bir mamlakatning ona tilida nashr etish tashabbusini ilgari surdilar. Ana o‘sha tashabbus asosida ilk bor O‘zbekistonda “Yuz jildlik” tayyorlanib, lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosida, ona tilimizda chop etildi. Jamlanmaga umumturkiy adabiyotning eng sara namunalari, o‘zbek, qoraqalpoq, turk, ozarbayjon, qozoq, qirg‘iz, turkman va venger adabiyotining XI-XXI asrlarga mansub 629 nafar atoqli shoir, adib va mutafakkirlarining asarlari kiritilgan. Majmuaning 17 jildi turk adabiyoti, 16 jildi ozarbayjon, 10 jildi qozoq, 9 jildi qirg‘iz va turkman adabiyoti, 5 jildi qoraqalpoq va 1 jildi venger adabiyoti vakillarining turli yillarda o‘zbek tiliga tarjima qilingan asarlaridan iborat. Qadim turkiy tilimizni ilk bor ilmiy asosda tadqiq etgan buyuk alloma Mahmud Koshg‘ariy, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy, Ahmad Yassaviy, Sulaymon Boqirg‘oniy va Nosiriddin Rabg‘uziy asarlaridan iborat besh jildlik “Umumturkiy adabiyot

namunalari” bilan boshlangan ushbu majmuaning beshinchi jildi Nosiruddin Burhonuddin Rabg‘uziy ijodini xususan, “Qisasi Rabg‘uziy” asarini o‘z ichiga olgan. Asarning ushbu tabdili O‘zbekiston Mudofaa vazirligi huzuridagi jamoatchilik kengashi a‘zosi, O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan yoshlar murabbiysi, professor Hamidulla Dadaboyev tomonidan amalga oshirilgan.

Yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyev aytganlaridek: “Jo‘shqin Amudaryodan suv ichib, muqaddas va tabarruk Xorazm tuprog‘ida unib-o‘sgan, xalqimiz tarixida o‘chmas iz qoldirgan Abu Rayhon Beruniy, Muhammad Muso Xorazmiy, Mahmud Zamaxshariy, Najmiddin Kubro, Pahlavon Mahmud, Nosiruddin Rabg‘uziy, Sulaymon Boqirg‘oniy, Sakkokiy, Munis, Feruz, Ogahiy, Bayoniy va boshqa ko‘plab allomalar, shoir va mutafakkirlarning nomlari jahon sivilizatsiyasi tarixiga haqli ravishda oltin harflar bilan bitilgan”[1].

Xulosa o‘rnida shuni aytish lozimki, “Qisasi Rabg‘uziy” asari va uning nusxalari haqida o‘rganib chiqar ekanmiz, asar sharq va g‘arb ulamolari tomonidan deyarli har jihatdan tadqiq qilinganiga guvoh bo‘ldik. Biroq, asarning qo‘lyozma va toshbosma nusxalari ancha keng qamrovli bo‘lishiga qaramay, ularni o‘zaro qiyoslash, qolaversa, asardagi payg‘ambarlar tarixiga oid ma‘lumotlarni sahih diniy manbalar bilan dalillash masalasi hali ham o‘rganib chiqilmagan. Bu esa yurtimiz matnshunoslari tomonidan amalga oshirilishi lozim bo‘lgan muhim vazifa demakdir. Zero, xalqimiz tarixi, o‘tmishi va kelajagini ma‘naviy rishta sifatida bog‘lab turadigan “Qisasi Rabg‘uziy”dek ham badiiylik, ham til nuqtayi nazaridan ulkan e‘tiborga loyiq yozma yodgorlikni har tomonlama o‘rganish, ochilmagan qirralarini kashf etish va uni kelajak avlodga yetkaza olish sharaflari mas‘uliyat demakdir. Bizkim - shu buyuk turon zaminining yosh avlodlari, ko‘hna tarix sahifasida o‘chmas iz qoldirgan, jahon tadqiqotchilari e‘tiborini qozona olgan buyuk ajdodlarimiz hayotlari va ularning muhtasham meroslarini har qancha o‘rgansak oz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. T. “O‘zbekiston” 2017.
2. Nasimxon Rahmonov. O‘zbek adabiyoti tarixi o‘quv qo‘llanmasi. “Sano-standart” nashriyoti. Toshkent – 2017.
3. Ўзбек адабиёти тарихи, 5 томлик. 1-том, - Тошкент: Фан, 1982.
4. В. Abdushukurov “Қисаси Рабғузий”. Toshkent: Yoshlar nashriyot uy. 2018. – 200 b.
5. Э. Фозилов, А. Юнусов, Х. Дадабоев “Қисаси Рабғузий”. Тошкент. “Ёзувчи” нашриёти, 1990.
6. Фитрат. Ўзбек адабиёти намуналари. 1-жилд, нашрга тайёрловчи О. Хамроева. – Тошкент: Mumtoz so‘z, 2013.
7. Хайитметов А. Ўтмиш ўзбек насри ҳақида // Ўзбек насри тарихидан. – Тошкент: Фан, 1981.
8. Сафарова Х. Ҳазрати Юсуф – гўзаллик тимсоли. – Тошкент: Тошкент Имлои университети, 2003.
9. Будагов Л. Сравнительный словарь турецко-татарских наречий, - М.: СП. б, Изд-во вост.лит., (1960) I-II, Репринт. изд. 1868.
10. Радлов В.В. Опыт словаря тюркских наречий. – М.: СП. б, Изд-во вост.лит., (1963-1964) I-IV, Репринт. изд. 1893-1911.
11. Мелиоранский П.М. Сказание о пророке Салихе. Сборник статей учеников проф. бар. В.Р.Розена – М.: СПб., 1897.
12. Остроумов Н.П. Критический разбор мухаммеданского учения о пророках. Миссионерский противомусульманский сборник, вып. IV., изд. Казанск. Духовной Академии, Казань 1874.
13. Малов С.Е. Мусульманские сказания о пророках по Рабгузи, Записки коллегии востоковедов. Т. V (в честь акад. Крачковского). – Л., 1930.
14. Zajaczkowski A. Roczn. Orjent. XIV, 1949 (Иқтибос Малов С.Е нигн “Памятники древнетюркской письменности” (1951, 341-бет).
15. Бертельс. Е.Э. Вопросы методики критических изданий классических памятников литературы народов Ближнего и Среднего Востока// Материалы Всесоюзной конференции востоковедов в Ташкенте. – Т.: Изд.АН.УзР, 1957.
16. Shukurova Z. «Қисаси Рабғузий»нинг нодир кўлёмаси ва тошбосма нусхалари қиёси ва таҳлили. “Adabiy manbashunoslik va matnshunoslikning dolzarb muammolari” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. Toshkent shahri, 27-oktabr, 2021-yil. 42-45-betlar.
17. XIV аср ўзбек адабиётида хикоят жанри тараққиёти (Қисаси Рабғузий мисолида) Курбаниязов Махсуд Аллаберганович – 2019 154 б. Диссертация.